

Priszlinger Zoltán

Strigulákban mért férfiasság

Szerelem és szexualitás ifjabb Wesselényi Miklós naplójában

A REFORMKOR kiemelkedő alakjainak naplói közül ifjabb Wesselényi Miklós több mint húsz éven át vezetett diáriuma a kevésbé ismertek közé tartozik. Mindössze négy forráskiadás jelent meg egyes részeiből. Két válogatást publikáltak a Széchenyi Istvánnal megtett nyugat-európai utazás idején keletkezett szövegekből,¹ amelyek nagyrészt fedik egymást. Ezen kívül közzétettek egy részletet, amely az 1838-as pesti árvíz időszakából származik,² valamint egy másikat, ami az 1820-as évek végéből való, s majdnem teljes egészében felöleli három év anyagát.³

Arra, hogy a napló teljes szövege csak a Kolozsvári Levéltárban, illetve mikrofilmen a MOL Mikrofilmtárában⁴ olvasható, s eddig még nem készült belőle teljes szövegkiadás, a napló formai és tartalmi jellemzői adnak okot. Az 1821-től 1843-ig terjedő napló jelentős része ugyanis rövid, egysoros bejegyzésekből áll, amelyek nem tartalmaznak politikai, közéleti utalásokat, csak a báró napirendjének rövid vázlatát rögzítik.

A csonka mondatok és a vázlatos jelleg miatt nehezen olvasható naplószövegre a rövidítések használata is jellemző. Ez egyrészt jelenti a személy- és helységnevek, valamint az egyes rendszeres tevékenységek és események megnevezésének rövidített változatát, másrészt a naplóírás folyamata alatt kialakult bizonyos hosszabban, több szóval leírható tevékenységek megjelölésére alkalmazott sajátos szövegpaneleket is. Ilyen – pár jelből álló – rövidítés jött létre például a vadászatok lejegyzésére, ami a vad fajtáját és a lelőtt példányok számát tartalmazta, vagy azoknak a leveleknek a sorszámozására, amelyeket Pozsonyból illetve Pestről küldött zsidói gazdatisztjének az 1830-as években, továbbá a szeretőivel töltött pár tagból álló lejegyzésére is. Jelen dolgozatban ez utóbbi szövegpanelt fogjuk kibontani és olyan kérdésekre keressük a választ, hogy kik voltak a báró szeretői, milyen szerepet játszottak életében ezek a kapcsolatok, hogyan élte meg a szerelmet és a szexualitást.

Mindenekelőtt a napló sajátos jellegével kell megismerkednünk, hiszen ez elengedhetetlen ahhoz, hogy a szexuális kapcsolatokra vonatkozó szövegrészekhez is közelebb kerüljünk.

¹ WESSELÉNYI, 1925b., SZÉCHENYI-WESSELÉNYI, 1986.

² WESSELÉNYI, 1925a.

³ WESSELÉNYI 1905–06.

⁴ Ifj. Wesselényi Miklós naplója MOL Filmtár 5495–5496. Köszönettel tartozom Takács Péternek, aki rendelkezésemre bocsátotta a napló egyes részeinek kiadásra előkészített nyers átíratát.

Wesselényi Miklós naplóvezetési stílusának ismérvei

Wesselényi Miklós 1821 szeptemberében kezdte írni naplóját,⁵ és megvakulásáig, 1843-ig vezette azt. A közel húsz füzetnyi szöveg érdekessége, hogy a báró naplóírói gyakorlata többször is megváltozott. Az 1820-as évek közepétől egészen 1834 őszéig, mikor Wesselényi pár rövidebb utazást, pesti vagy pozsonyi tartózkodást leszámítva zsigó uradalmán élt, a napló nagyon rövid, egy-két soros bejegyzéseket tartalmaz, melyek a báró mindennapi tevékenységét jelző, gyakran rövidített szavak papírra vetéséből állnak. A báró általában lejegyezte az egyes események körülményeit: a napszakot, amelynél többnyire a korán reggel („jókor”), reggel („r”), délelőtt („de”), délután („du”), este („este”) és éjjel („éjj”) megjelölések fordulnak elő; az egyes tevékenységek helyszínét, ami általában a zsigó uradalom egyik közeli faluja („Hidalmás”, „Kmező”,⁶ „Solymos”) vagy Zsigó közvetlen környékének valamely területe volt („mező”, „berek”, „vadaskert”), s gyakran azt is, hogy lóval vagy gyalog ment-e az adott helyre. A naplóba bekerülő események könnyen meghatározható témakörökbe sorolhatók, melyek a báró napirendjének részei voltak: a zsigó gazdasággal kapcsolatos teendők („ménésnél”, „aratóknál”, „oltás”), ismerőseivel való találkozások, sportolás (úszás, vívás), vadászat,⁷ levélírás, olvasás. Ezen kívül pénzügyeinek regisztere és az időjárás párszavas leírása is helyet kapott a diáriumban, csakúgy mint a szeretőivel való találkozások.

A napló fent bemutatott képe 1834 őszén megváltozik. A bejegyzések egyre terjedelmesebbé válnak, Wesselényi egész mondatokban fogalmaz, hosszabb leírásokat alkalmaz. Ennek oka az, hogy az erdélyi országgyűlésről a naplójába készített magának összefoglalókat, de még egyes beszédeit is lejegyezte ide. A következő évtől önkéntes száműzetésbe kényszerült, így Pesten és Pozsonyban élt egészen 1839-es gräfenbergi gyógyintézetbe való távozásáig. A naplóban ezekben az években megmaradnak a hosszú bejegyzések, leírások, beszámolók, a báró hosszabb kommentárokat, véleményeket is papírra vetett. Az utazásai alatt írt szövegrészek mutatnak még hasonló képet ehhez. Wesselényi Zsigón sohasem írt ilyen részletes naplót, a szöveg akkor változik meg, amikor a báró hosszú időre kikerül megszokott, otthoni környezetéből. A száműzetés idején naplója más funkciót töltött be. Wesselényi huzamosabb ideig tartózkodott a morvaországi Gräfenberg

⁵ Maller Sándor használja az „újrakezdés” szót így utalva a báró 1814-ben nevelőjének, Patakynak vezetésével írt útinaplójára. – MALLER, 1986. 30. Azt a naplót azonban nem lehet összehasonlítani a majdnem hét évvel később elkezdett szöveggel. Akkor még egy nem teljesen kiforrott személyiség által inkább írásgyakorlatként papírra vetett bejegyzéseket tartalmazó füzetről van szó, mint egy érett férfi napi jegyzeteiről. Maller 1823. szeptember 23-ikában határozza meg Wesselényi naplójának újrakezdését, de a naplót a báró valószínűleg már korábban elkezdte írni, ugyanis az ominózus dátumnál semmi jel nem mutat egy hosszabb vállalkozás elkezdésére és Wesselényi töredékes naplójegyzetei között korábbi, 1821. márciusi keltezésű bejegyzéseket is fel lehet fedezni.

⁶ „Kmező” = Kettősmező.

⁷ A sportot és a vadászatot érdemes megkülönböztetnünk: egyrészt azért, mert Wesselényinél nem a sporthoz közelebb álló falkavadászatról van szó, másrészt azért, mert a naplóban is sajátos a megjelenési formája.

szanatóriumában az 1840-es években. A rendszeres életvitel (meghatározott kelés, kúra, szokásos napirend) hatására a napló visszatér a „zsibói” regiszterjelleghez, ismételten rövid bejegyzéseket olvashatunk, kommentárok nélkül, és az új napi teendők is kialakították rövidített formájukat. Wesselényi szinte megrögzötten ragaszkodott ehhez az akkurátus naplóvezetési stílushoz: a kúrának olyan, minden nap ismétlődő elemét is rendszeresen feljegyezte például, mint amilyen a reggeli fürdés volt („reggel fürödtem”), ám e lejegyzési gyakorlat funkciója nehezen érthető. Ebben az időszakban mintha maga a napló uralta volna az íróját.

A naplónak van egy fontos tulajdonsága: feltételezhetjük, hogy a báró a fent jelzett témákban minden eseményt lejegyzett. Tehát amikor valamelyik tárgykörben nem olvashatunk semmiről, annak az lehet az oka, hogy nem is történt semmi lejegyzésre érdemes. Erre utal, hogy az olyan nagy számban megjelenő bejegyzések után, mint „írtam”, „úsztam”, aratóknál”, „Solymosra a méneshöz”, vagy egy látogató nevének a megemlítése, nem ír le semmiféle plusz információt, ezek önmagukban „érdemlik ki” a naplóba való kerülést. Ha nem olvashatjuk, hogy Wesselényi vadászott, vívott, olvasott volna az adott napon, az azért van, mert vélhetően akkor nem is tett ilyet. Természetesen a naplóírás jellegéből adódóan véletlenül kimaradhatott egy-egy esemény lejegyzése, de ez lényegében nem befolyásolja kutatásunkat. Munkánk szempontjából az a lényeges elem, hogy a Wesselényi-féle diáriumot szinte a hivatalosan vezetett munkanaplókkal szemben támasztott követelmények mentén vizsgálhatjuk, s e sajátossága miatt olyan következtetéseket is levonhatunk belőle, amelyek az egyes cselekvések gyakoriságára, a báró napirendjének felépítésére vonatkoznak. Mindezzel az 1830-as évek második felében is számolhatunk, amikor megváltozott a napló jellege, a hosszabb, leíró és kommentáló bejegyzések mellett ugyanis minden, addig is regisztrált eseményt lejegyzett, így a naplófolyam egészében vizsgálhatjuk ezeket a témaköröket.

Patriarchális közösség Zsibón

Ifjabb Wesselényi Miklós a szeretőivel való találkozásai lejegyzésére sajátos jelölést használt, amely beleillik hosszú naplóvezetési gyakorlata alatt kialakult jelölésrendszerébe. Ez a szövegpanel mindenképpen tartalmazott egy pár betűs névrövidítést (ezt a továbbiakban monogramként említem) és bizonyos számú vízszintes vonalat (a későbbiekben strigula), amely az aktusok számának jelölésére szolgált. Ezek előtt a találkozás időpontjának és helyének meghatározása áll, utána pedig egy pénzösszeg, melynek funkcióját később világítjuk meg. A báró ritkán egyéb megjegyzéseket is fűzött a menetrendszerűen lejegyzettekhez: a szövegpanelnek csak a monogram és a strigula része volt állandó, a többi tagja elmaradhatott.

Először a monogramokkal érdemes foglalkoznunk: kiket is jelölnek ezek a rövidítések? Wesselényi e neveket sohasem írta ki teljesen, s nekünk természetesen nem is a vezeték- és keresztnevek ismerete a fontos. A báró hűtlenségi perének

iratai alapján mégis lehetőségünk nyílik egyes monogramok feloldására.⁸ A rövidítések a zsidói uradalomhoz tartozó jobbáglányokat, jobbágyasszonyokat („Krné”, „Örmné”)⁹ takarnak, amit alátámasztanak a név előtt olykor feltűnő, a találkozás időpontját és helyét jelölő szavak is.

Hogy Wesselényi hogyan élte meg ezeket a kapcsolatokat, arra nézvést először vizsgáljuk meg a nevek lejegyzésének gyakorlatát. A báró jellemzően csak szeretői monogramját írta le. A naplóban megjelenő többi nevet ugyanis rendszeresen kiírta, illetve azokat, akikkel gyakrabban találkozott, egy idő után rövidített névvel jelölte (Széchenyi például „Szech:”, Wurmbrand ezredes neve, akivel Wesselényi párbajt vívott 1836 tavaszán már csak „W”, Wesselényi Józsefné, akinél rendszeresen ebédelt Kolozsvárott egyszerűen „Wjné”).¹⁰ Monogramjaink esetében viszont a naplóban való első feltűnésükkor sincs utalás az illető kilétére.

A szeretőkkel való találkozások naplóbeli jelölésének vizsgálatával közelebb kerülhetünk ahhoz, ahogyan Wesselényi ezekre a nőkre és a velük való kapcsolataira tekintett. Kínálkozik a kérdés, hogy vajon miért használt esetükben monogramokat a báró. Legkézenfekvőbb válaszuk a monogrammal jelölt illető kilétének elfedése lehetne. A naplóíró azonban más esetekben egyáltalán nem ügyelt azoknak a személyeknek az anonimitására, akikre a napló esetlegesen negatív színt vethetett. 1835-ben például beszámol grófné szeretőjével, Gyürkinével zajló kapcsolata minden részletéről, pedig Vay Ábrahám máramarosi főispán lánya¹¹ inkább kompromittálódhatott, mint a zsidói jobbágyasszonyok, s utóbbiakkal fennálló kapcsolatait azok nagy száma miatt a jobbágyközösségek előtt nem is lehetett teljesen titokban tartani. Wesselényi naplóját magának írta, és nem tapintatból, a személyek inkognitójának megőrzése miatt használta ezeket a jelöléseket. Érdekes viszont, hogy a zsidói uradalomhoz tartozó – a naplóban csak ritkán feltűnő – férfi jobbágyok nevét például kiírta, olykor vezetéknevvel együtt, olykor csak a keresztnévüket említve („Szántó P. beszéd.”, „Peti kezébe téhén pótlására 6 fl.”, „Reggel alatt Szek. Jánosnál várás.”, „N. Pál alkuvás”, „Zörgő Józsi 5 fl.”).¹² Amikor viszont szeretői nem szeretői minőségben kerülnek be a naplóba, tehát ajándékot vagy anyagi segítséget ad nekik, megmarad az egy-két betűs névrövidítésnél. Olyan jobbáglány vagy jobbágyasszony pedig nem is fordul elő a napló több mint tíz évet felölelő zsidói részében, akit úgy említ meg a báró, hogy ne lett volna vele szerelmi viszonya is: mono-

⁸ Ezek szerint törvénytelen gyermekeinek anyjai: Molnár Borbála („MB”), Szántó Zsuzsanna („SzS”), Réti Borbála („RB”), Salamon Eszter („E” ?), Daróczi Erzsébet és Springer Pepi. – VERESS, 2000. 81.

⁹ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (például: 1826. május 1., 1829. június 22.) MOL Filmtár 5495–5496. A napló bejegyzéseinek közlésénél a mai helyesírást alkalmazzuk, természetesen amikor Wesselényi rövidítései fontosak számunkra vagy nem tudjuk feloldani azokat, akkor megmaradnak a szövegben.

¹⁰ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (például: 1834. június 30., 1838. március 27.) MOL Filmtár 5495–5496.; Wesselényi naplójában a forint latin nevének (*florin*) rövidítését használja.

¹¹ PRISZLINGER, 2005. 24.

¹² Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1826. augusztus 2., 1827. május 8., 1827. november 10., 1826. február 26., 1826. június 16.) MOL Filmtár 5495–5496.

gramjaik csak a szeretői viszony miatt kialakult szorosabb kapcsolat révén kerültek be egy-egy nekik adott ajándék vagy betegségük okán a báró napi könyvébe.

A szövegpanel – amelynek segítségével Wesselényi gyakorlatilag regisztrert vezetett a szeretőivel való találkozásokról, – azt érzékelteti, hogy a báró számára ezek érzelemmentes kapcsolatok voltak, ahol egyáltalán nem számított szeretőinek személyisége, azok csak nemi vágyainak kielégítésére szolgáltak. A nők nem jelentettek többet egy személytelen monogramnál. Ez a bejegyzési forma a napi rutin részévé fokozta le Wesselényi jobbágylányokkal és -asszonyokkal való együttléteit, az ebéd, a lovaglás vagy a vadászat szintjén kezelve őket. Ezt támasztják alá a névrövidítések után megjelenő strigulák is.

A nevek után írt vízszintes vonalkákat, strigulákat Wesselényi férfiasságának szimbólumaiként is értelmezhetjük. A naplóíró mintha bizonyítani akart volna, és büszke is volt a teljesítményére. Wesselényi sok egyéb tevékenységében is megfigyelhető a versenyszellem: feljegyezte, hogy milyen gyorsan ér lóval Drágba¹³ vagy Kolozsvárra,¹⁴ adott idő alatt hány métert úszik,¹⁵ hány szalonkát vagy fűrjet ló egy vadászat alkalmával.¹⁶ Szeretőivel való kapcsolatát is áthatotta a bizonyítási vágy, mintha saját magának akarta volna bizonyítani férfiasságát. A bárónak egész kiskorától fogva meg kellett felelnie a környezete által támasztott elvárásoknak:¹⁷ apja a szomjúság, az éhség és az álmatlanság túrésére szoktatta, s – ha hihetünk Ujfalvy Sándor¹⁸ emlékiratírónak – akár börtönbe is vetette fiát, ha az nem elvárásainak megfelelően teljesített.¹⁹ Wesselényi kereste azokat a területeket, ahol képességei, tudása szerint ki tudott emelkedni: akár jobbágyai közé is beállt kaszálni,²⁰ szívesen mérte össze erejét bárkivel, angliai útján pedig egy bokszmérkőzésen aratott győzelmet.²¹ Kiemelkedő szexuális teljesítménye is ugyanilyen büszkeséggel töltötte el. Egy alkalommal négy vonalkát húzott be egy „Örmné”-vel töltött éjszaka

¹³ Wesselényi Miklós gyakran járt a Zsibó és Kolozsvár közt fekvő Drágban, ahol rokonát, Wesselényi Farkast látogatta meg.

¹⁴ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (például 1828. szeptember 1., 1828. szeptember 26.) MOL Filmtár 5495–5496.

¹⁵ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1828. július 12.) MOL Filmtár 5495–5496.

¹⁶ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (például 1828. augusztus 28., 1828. szeptember 12.) MOL Filmtár 5495–5496.; Hadas Miklós koncepciója szerint Wesselényinél a harcias és a versengő férfi-beállítódás típusainak jellemzői is megjelennek. Utóbbira, s így a modern sportokra jellemző – többek között – a teljesítmény mérése. – HADAS, 2003. 112.

¹⁷ TRÓCSÁNYI, 1965. 29.

¹⁸ Ujfalvy Sándor (1792–1866) emlékiratíró, vadászati szakíró személyes ismerőse volt Wesselényi Miklósnak és apjának, emlékiratában hosszú fejezet foglalkozik a Wesselényi családdal.

¹⁹ UJFALVY, 1941. 45–46.

²⁰ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (például 1828. április 24., 1828. július 24.) MOL Filmtár 5495–5496.

²¹ „Mr Powlett, ki néhány hét előtt egypár polgárt és policiabéli katonát összeboxolt [...] most itt mint rettetes atléta nagy respektussal tekintődik. [...] Sokat ettünk együtt, s én szerényen hallgatám elbeszélését az egész társaság által elismert erőpróbáiról. Megkísérlők a mérközést. [...] Teljes vérmérséklettel vívók ezen játékharcot, Mr Powlett semmi tekintetben sem vala veszedelmes ellenfél, minden pillanatban kapott egy-egy ütést arcába. Lehetséges, hogy e győzelem azért vala nekem oly könnyű, mivel már előzőleg egy másik nehezebbet vívék ki vele szemben a boros üvegek előtt.” – Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1822. szeptember 2.) MOL Filmtár 5495–5496.

után, angolul pedig a következő megjegyzést fűzte hozzá: „*in one hour and a half*”.²²

Pozsonyi tartózkodása idején az 1830-as években rendszeresen feltűnt bordélyházakban is. Egy 1836-os, követtársaival együtt tett kiruccanásáról így számolt be: „*Beöthynek eszébe jutott éjjeli kalandra menni, elindultunk haton, és a Duna melletti étáblissementba vetődtünk, öt gnüidign volt. A Legilatorok nem igen jelelték ki magukat, Beöthy semmit sem, Darvay és Lutakovics miserabiliter, Balogh passive dolgoztak, Becski a feddhetetlent játszotta, én kétszer rágyújtottam. Ezen orgia nem igen illett hozzánk, de hiszen pokolba is esik egy vásár; csak hogy másként meg ne adjuk egy pár nap múlva az árát.*”²³ A bejegyzésből kiderül, hogy a társaság minden tagja egy térben tartózkodott az „orgia” közben. Wesselényi mindannyiukat „értékelte”, s egyben nyugtázta saját teljesítményének kiemelkedő voltát is.

A találkozások időpontját és helyét Wesselényi egyéb tevékenységeinél is gyakran lejegyezte. A szeretőivel való együttléteinek változatos időpontjaiból („korán”, „reggel”, „délelőtt”, „délben”, „12-kor”, „délután”, „4-kor”, „este”, „vacsora alatt”, „éjjel”, „éjjel 11-kor”) arra következtethetünk, hogy a báró bármely napszakban elérhette ezeket a nőket, igaz a leggyakrabban előforduló időhatározók az „éjjel” és a „reggel”. A báró napirendje nem volt kötött, mindazonáltal gyakran, főleg a mezőgazdasági munkák idején igen rendszeressé vált, ám a naplóból úgy tűnik, ilyenkor is tudott időt szakítani a szeretőivel való találkozására, s szeretői is könnyen elérhetők voltak a számára. Azonban ez nem azt jelenti, hogy a nőknek kötelességük volt a báró rendelkezésére állniuk, előfordult, hogy Wesselényi hiába várt a találka helyszínén.²⁴ Az egyes nőkkel való találkozásai meghatározott napszakokhoz kötődnek: a naplóban hosszú időn át felbukkanó „Tr” monogram előtt általában az „este” vagy „éjjel” időhatározó szerepel, ellenben „E”-vel gyakran találkozott reggel és délelőtt.

Igen változatos a helyhatározók palettája is, amiből már egyértelműen kiderül, hogy a monogramok a zsidói uradalom területén élő nőket jelölnek. Ezek egyrészt az uradalomhoz tartozó falvakat jelölnek („Solymos”, „Hidalmás”, „Kmező”), ahol a báró szinte naponta megfordult, másrészt a zsidói gazdaság különböző területeit, pontjait („menyői erdő”, „juhok alatt”, „istállók alatt”, „fácán kert”, „kert”, „mező”, „pajta”, „berek”, „erdő”, „kápólnánál”).

Wesselényi naplójában a szeretőkkel való találkozások folyamatosan és igen sűrűn napirenden vannak. Zsidón napi rendszerességgel szakított időt az együttlétekre, sőt még akkor is találkozott szeretőivel, ha éppen vendégeket fogadott. A napló jellegéből adódóan számszerűsíteni is tudjuk az egy-egy időszakban előforduló partnerei számát, a különböző nőkkel való találkozásainak gyakoriságát, nemi életének rendszerességét. A tanulmányunk függelékében található táblázat 1826 májusát mutatja be, ami Wesselényi szerelmi életét tekintve egy „átlagos” hónapnak

²² Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1828. október 21.) MOL Filmtár 5495–5496.

²³ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1836. március 9.) MOL Filmtár 5495–5496. A bejegyzésben előforduló egyes szavak magyarázata: „*étáblissement*” = intézmény (francia), „*Legilator*” = törvényhozó (angol), „*miserabiliter*” = sajnálatra méltóan (latin), a „*másként meg ne adjuk egy pár nap múlva az árát*” kifejezés a nemi betegségektől való félelmét jelzi.

²⁴ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (például 1826. október 24., 1828. július 2.) MOL Filmtár 5495–5496.

nevezhető. A báró május 8-ika és 12-ike között nem írt a naplóba, valószínűleg elutazott. A táblázat első oszlopa a hónap napjainak számát jelöli, a második oszlopban az aznap felkeresett szeretők száma, majd a harmadikban a strigulák, vagyis az aktusok száma található. A táblázatból kiderül, hogy a báró a hónap huszonhat napjából (öt nap nem írt bejegyzést) tizenhét napon találkozott szeretőivel, akikkel összesen húsz alkalommal volt együtt (három napon két lánnyal is találkozott). A táblázatból nem derül ki, de a húsz alkalommal összesen több, mint tíz nőt látogatott meg. A monogramok („Krné”, „R”, „SzS”, „Tr”, „GS”, „RB”, „MB”, „S”, „T”, „BE”, „EszT”) nagy valószínűséggel tizenegy különböző nőt jelölnek, a hónapban előforduló hasonló monogramok („R”-„RB”, „T”-„Tr”) ugyanis hosszú időszakon át egymással párhuzamosan is megtalálhatók a naplóban. Wesselényi szeretőinek köre tehát igen kiterjedt volt zsidói uradalmán. Mintahónapunkban olyan monogramok is előfordulnak, amelyek csaknem egy évtizeden át jelen vannak a naplóban (például: „Tr”, „R”, „S”), mások viszont kiesnek. Két évvel később, 1828 nyarán legalább öt új monogramot találhatunk.

Wesselényi egyes kapcsolatai igen hosszú életűek voltak. 1838-ban, száműzetése idején Kelet-Magyarországra utazott, s egy este a határ mellől, kockáztatva elfogadását, hazaszökött pár órára Zsidóra. Rövid szatmári tartózkodása idején több zsidói jobbágy felkereste, köztük egykori szeretői is, akikkel el is töltött néhány éjszakát. Például meglátogatta őt a naplóban már 1826 elején előforduló „S”, „Tr”, „CsTr”. „S”-sel kapcsolatban a következőket írta: *„A hű lélek még éjjel, sárban esőben fel jött hozzám. Nála igaz hogy »a szív nem vénül«. Mintegy húsz éve, hogy ifjúi szeretet vezette karjaim közé; mindig és szakadatlan hű és hév volt hozzám szeretete, és most is szintoly forró, mint valaha. Engem oly igazán soha senki sem szeretett mint ő. Hajdani kedves emlékek és = fűszereztek a rövid éjt.”*²⁵ A bejegyzés alapján akár szorosabb érzelmi kapcsolatot is feltételezhetnénk köztük, de Wesselényi csak „S” érzelmeiről írt, saját maga érzéseiről – bizonyára nem véletlenül – semmit sem tudunk meg.

A naplóból kiderül, hogy Wesselényinek nem okozott különösebb gondot egy nap akár több nővel is találkozni, komoly érzelmi kapcsolat valószínűleg nem fűzhetett hozzájuk. Az „S” hű érzéseiről szóló bejegyzést követő hét napban három lánnyal is eltöltött egy-egy éjszakát.²⁶ A nők tudhattak egymásról, gyakran küldött ugyanis másoknak egy-egy forintot, amit közvetlenül a találkozás után, a másik nő monogramjával és a pénzösszeg feltűntetésével jelzett.²⁷ Az 1838-as szatmári találkák egyikén egy volt szeretője kerítónőként is közreműködött: egy fiatal lányt küldött a bárónak: *„Zsidóról az Örmni küldött egy hajadon friss és derék feladatot; még tegnap érkezett, de ma este feléig nem voltam egyedül, ekkor az erdőbe =.”*²⁸

²⁵ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1838. június 11.) MOL Filmtár 5495–5496.

²⁶ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1838. június 15., 1838 június 18., 1838 június 19.) MOL Filmtár 5495–5496.

²⁷ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (például: 1827. január 31., 1827. május 4.) MOL Filmtár 5495–5496.

²⁸ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1838. június 18.) MOL Filmtár 5495–5496.

Wesselényi igen gyakran pénzt is adott a jobbáglányoknak, ami 2-3 forinttól 10-12 forintig terjedt.²⁹ Ez feltételezhetően nem a szexuális szolgáltatás ellenértéként jelent meg, ugyanis előfordult, hogy semmit sem adott, vagy amikor adott, akkor sem mindig ugyanakkora összeget. Emellett néha ajándékkal is kedveskedett a lányoknak. A báró más alkalmakkor is kölcsönzött jobbágyainak, megszorult embereit anyagilag is segítette („*Egy loknis embernek kinek tehene megdöglött 20fl.*” vagy „*Juhász Andrisnak kölcsön 16fl.*”).³⁰ Szeretőinek valószínűleg akkor adott több pénzt, ha erre az illető megkérte, ugyanis vásárok előtt gyakran nagyobb összegek jelennek meg a bejegyzések után. A napló vizsgálatánál feltűnik, hogy egy új monogram megjelenésénél az első alkalmakkor jóval nagyobbak az összegek, mint általában, majd a harmadik-negyedik találkozásra mérséklődik a „juttatás”. A találkák után gyakran küldött 1-2 forintot más jobbáglányoknak vagy a lányok gyerekeinek,³¹ de az is előfordult, hogy szeretője férjének adott kölcsönt.³²

A kialakult bejegyzési mód után elvétele egyéb megjegyzéseket is találunk. Ezek azért érdekesek, mert Wesselényi angolul vetette papírra azokat, pedig a naplójában egyébként ritkán előforduló idegen nyelvű részek kizárólag németek, és elsősorban betegségeinek diagnózisai vagy azok gyógyításának leírásai. E megjegyzéseket akár orvosaitól is hallhatta ezen a nyelven. Az angol szövegekre nehezebb magyarázatot találni: talán bizonyos dolgokat szégyellt leírni, s esetleg nem érezte annyira illetlennek ezek lejegyzését, ha egy hazai földön kevésbé ismert idegen nyelven veti papírra azokat.³³ Ezt támasztja alá az a körülmény, hogy angol nyelvű megjegyzései általában magukra az aktusokra vonatkoznak: leginkább saját szexuális teljesítményével kapcsolatos büszke megállapítások („*in two hours*”, „*the first time in my life*”, „*more then an hour*”, „*the little M – but I could not deflawer her*”),³⁴ vagy nemi betegségre való utalások („*before it i had a pollution too. in the morning I made the Distressing dtection of a horrid clap*”).³⁵

Wesselényi naplója alapján a zsidói uradalom patriarchális közösségként jelenik meg, ahol a báró mint a jobbágyait óvó és büntető földesúr jelenik meg. Ez a viszony azon alapult, hogy maga Wesselényi amellett, hogy birtokai ügyeinek legfőbb intézője volt, rendszerint személyesen is megjelent birtoka különböző pontjain: naponta végigjárta a környező falvakat, megtekintette a ménését, a mezőgazdasági munkák idején pedig jobbágyai között volt. Erdély egyik legnagyobb birtokosa maga is beállt dolgozni, a lovak belovaglója mellett akár kaszált is, de saját maga

²⁹ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (például 1828. április 10., 1828. május 10., 1828. június 24.) MOL Filmtár 5495-5496.

³⁰ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1828. július 28., 1828. március 19.) MOL Filmtár 5495-5496.

³¹ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (például 1828. május 4., 1828. június 29.) MOL Filmtár 5495-5496.

³² Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1829. június 30.) MOL Filmtár 5495-5496.

³³ Tóth Nóra szakdolgozata közli ezt az elméletet. – TÓTH, 2002. 32.

³⁴ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1827. április 19., 1827. május 7., 1828. október 17., 1830. január 25.) MOL Filmtár 5495-5496.

³⁵ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1830. január 25.) MOL Filmtár 5495-5496.

oktatta embereit új ismeretekre és a gépek kezelésére is.³⁶ Jobbágyaival tehát szinte naponta találkozott, így alakítva ki velük közvetlen viszonyt.

Ha jobbágyaival történt valamilyen baleset, megbetegedtek vagy komoly anyagi kár érte valamelyiküket, gyakran feljegyezte naplójába, segített nekik, pénzt kölcsönzött. („Reggel lementem Kat. Pistához, nagyon beteg lévén.”, „Malomba a molnár a kerék alá esvén”).³⁷ A zsigó uradalomban jobbágyokkal kapcsolatos reformeszméi gyakorlati megvalósításaként iskolákat, kisdedóvókat alapított, gazdatisztképzést indított el. Személyesen oktatta embereit facsemeték ültetésére, burgonyát és lucernamagot osztott közöttük ingyen, továbbá földet is juttatott nekik ezek elvetéséhez. Az uradalomhoz tartozó Karikán iskolát állíttatott fel, és faiskolákat, veteményeskerteket osztott ki mezőgazdasági gyakorlatra az iskolában tanuló gyermekeknek. Legismertebb helyi alkotása a törökbúza-alapítvány volt, aminek létrehozására saját kukoricatizedét ajánlotta fel egy olyan alapba, amelyből a megszorult jobbágyok kamatmentesen kölcsönözhetek.³⁸

A patriarcha azonban nem csak óv, segít, hanem büntet is. Emberei ezt is közvetlenül, „saját bőrükön” tapasztalhatták. Jobbágyai – pere kapcsán – vallottak a báró kegyetlenkedéseiről, gorombaságairól 1835-ben.³⁹ Széchenyi is kifakad miatta, erényszövetségük elleni vétekként jegyezte föl, hogy a báró összeverte saját vadászát.⁴⁰ A zsigói világtól bizony ez sem volt idegen. A középkori földesúr szerepében tetszelgő idősebb Wesselényi Miklós nem egyszer szintén megverte az embereit.⁴¹ Wesselényinek tehát személyes hatalma volt jobbágyai felett, mindenről tudnia kellett uradalmában, még a házasságkötések kapcsán is kikérték a véleményét és az engedélyét: „Zsigóról írják, hogy Pi terhes Boldizsártól, és kéri engedjem meg, hogy mehessen hozzá. Siettem válaszolni és megegyezésemet megírni.”⁴² – írja egy Zsigóról kapott levélre reagálva naplójában.

1835-ben, száműzetésének első hónapjaiban a báró levelet kapott jószágigazgatójától, amelyben az a jégkárokról számol be. Wesselényit az anyagi veszteség kevésbé rázta meg, elsősorban emberei sorsa foglalkoztatta: „De a szegény emberek mit fognak csinálni, és honnan és miből fogom őket segíteni megszorult állapotukban?”⁴³ Pár hónappal később, amikor arról értesül, hogy jobbágyai egy birtokkisajátítás kapcsán pert kezdeményeztek ellene, így fakadt ki naplójában: „A zsigóiak feladást tettek ellenem; éppen ők, kik iránt gyengeségig menő hajlandósággal viseltettem, kiket gyermekeimnek tekintettem, és éppen most midőn ellenségeim mindenfelől ostromolnak, midőn azt lehetett azt kellett volna hinni, hogy ők fognak felszólalni és kérni elűzött pártfo-

³⁶ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (például 1828. április 24., 1828. július 18., 1828. október 24.) MOL Filmtár 5495–5496., UJFALVY, 1941. 263.

³⁷ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1827. december 9., 1828. március 22.) MOL Filmtár 5495–5496.

³⁸ TRÓCSÁNYI, 1965. 79–81.

³⁹ TRÓCSÁNYI, 1965. 314.

⁴⁰ Széchenyi, 2002. 1826. december 10.

⁴¹ Többek között fia egyik nevelőjét, Tőkés Jánost is összevagdalta egyszer. – TRÓCSÁNYI, 1965. 30.

⁴² Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1835. október 18.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁴³ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1835. június 12.) MOL Filmtár 5495–5496. Ezért merülhet fel a következő évben ménese eladásának terve. – TRÓCSÁNYI, 1965. 314.

gójuk közikbe leendő vissza térhetését!”⁴⁴ Wesselényi párfogóként való önmeghatározása, s a jobbágyaira használt „gyermekeim” kifejezés a báró által is tudatosan gyakorolt patriarchális viszonyt érzékelteti.

A patriarchális sémákban gyökerező szerepek alapján alakult a földesúr és jobbágyi származású szeretőinek kapcsolata is, amit a köztük fennálló hatalmi viszony alapján értelmezhetünk. A jobbágysorban élő nők valószínűleg nem mondhattak ellent Wesselényinek, vele való kapcsolatuk a bejegyzések alapján rendszeresnek és gyakorinak mondható. Feltételezhetjük, hogy ez a fajta viszony elfogadott volt a helybeli lányok és asszonyok körében, Wesselényi „háremének” kiforrott rendszere zökkenőmentesen működött. Ezek a nők készek voltak rá, sőt természetesnek vették, hogy testüket adják a földesúrnak, aki pénzzel, ajándékokkal viszonzta „szívességüket”. Idősebb Wesselényi Miklós zsidói szerelmi kalandjairól nincsenek forrásaink, de úgy tűnik, hogy a jobbágylányok beleszülettek ebbe a rendszerbe. Ifjabb Wesselényi asszonyszeretőinek férjei szintén tudhattak a kapcsolatokról, hiszen egy viszonylag zárt közösségben nem maradhatott titokban, hogy a földesúr egyszerre ilyen sok szeretőt tart, de valószínűleg semmiféle beleszólásuk nem lehetett a kialakult helyzetbe.⁴³ A zsidói asszonyok vérmérsékletének, illetve a zsidói „klíma” érzékeltetésére Kemény Zsigmond naplója nyújt segítséget. Kemény 1846 júliusában járt Zsibón, s egyik első éjszakáján már hívatlan vendége volt: „Tizenegy órakor meglátogatott Róza, a szép kovácsné. Ő azt hiszi, hogy férje főbe lőné, ha megtudná e kalandját. Mondják, miként bős féltékeny. Nem munkás embernek, ki aztán mélyen alszik, való e szenvedély.” Róza csupán másnap hajnalban távozott a zsidói vendég szobájából.⁴⁵

Pozsony és Pest: a bordélyházak és prostituáltak világa

Wesselényi nemcsak Zsibón alakított ki szeretői kört maga körül. Az 1835 és 1839 között Pesten és Pozsonyban élő báró följegyzései között is megjelennek a monogramok. Ezek természetesen nem zsidói jobbágylányokat és -asszonyokat takarnak, hanem a két nagyváros prostituáltjait. A jelölés minden eleme megegyezik a zsidói időszakban kialakulttal, egyedül pénzszegeket nem tüntet fel a naplóíró. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy maga a napló változik e tekintetben az 1820-as és az 1830-as évek eleje között: míg korábban a legkisebb kiadásait is feljegyezte (pesti tartózkodásai idején például a vízpénzt vagy a konflis árát) addig később ezek már nem jelennek meg. Így azt sem tudjuk, hogy a hivatásos örömlányoknak mekkora összegeket fizetett.

⁴⁴ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1835. augusztus 25.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁴³ A modern világ gyorsan változó strukturái alakították át gyökeresen a szexualitást a 19. században. Ez elsősorban a meglévő közösségi formák felbomlásának folyamatát jelent. BUDA, 2002. 37. Wesselényi zsidói uradalma azonban távol állt viktoriánus kor által hozott változásoktól, akár évszázadok alatt kialakult szexuális szokások is továbbélhettek, amit a közösség viszonylagos zártsága is segített.

⁴⁵ KEMÉNY, 1966. 1846. július 28. és 29.

A Pozsonyban eltöltött időszak alatt pár bordélyházi kaland és néhány ismeretlen prostituált mellett hat-hét monogram jelenik meg rendszeresen.⁴⁶ Az egyes örömlányok ismerték egymást, valóságos hálózatot alkothattak. A kéjhölgyek csoportja az országgyűlés berekesztése után át is költözött Pestre, ez magyarázza, hogy Wesselényi szeretői között a két városban nagy volt az átfedés. A csoport egyébként ismert lehetett a követek körében, Nettiékhez (így hívták az egyik örömlányt) ugyanis nemcsak Wesselényi járt rendszeresen: „*A kedves kis Nettimnél és barátaimat együtt találám vacsorán.*”⁴⁷ – írja egy helyen, máskor pedig: „*A kis Nettinél, keservesen megsiklaltam tudtára adván, hogy vissza fogom magam tőle vonni, mert látom, hogy Kossuth a kedveltje. Ártatlan jó kisleány, és azért legkisebbre sem hibáztatom, hogy neki Kossuth nálamnál inkább tetszik; ízlése helyes és természetes.*”⁴⁸

A családos nők lakásukban fogadták a bárót, előfordult, hogy a háziak érkezése miatt az utolsó pillanatokban kellett lemondaniuk a találkozót.⁴⁹ Leggyakrabban a „Lri” névrövidítéssel találkozunk Wesselényi följegyzései között, az illető hölgyet 1836 márciusa és májusa között tizenhét alkalommal látogatta meg. A központi szereplő azonban vitathatatlanul Netti, aki a többi lánnyal is ismeretségben volt. A báró vele és a kislányával szorosabb kapcsolatba került, nem ritkán anyagi segítséget nyújtott nekik, az 1838-as pesti árvíz idején pedig őket is biztonságba helyezte.⁵⁰ Később a kislány munkakeresésébe is beleszólt, tanácsokat adott, s komolyan kétségbeesett, amikor az nem hallgatott rá. Naplójában több ízben kifejtette, hogy Nettiéket sok magasabb rangú ismerősénél is többre tartja.⁵¹

Az 1830-as évek hosszabb naplóbejegyzéseiben már egyszeri vagy rövidebb ideig tartó kalandjai is feltűnnek.⁵² A naplóban hat-hét ilyen kapcsolat jelenik meg, az árvíz után például több nő is felkereste, s akadt közöttük olyan is, aki a vízből való kimentésért „*köszönetül mindenét adta*”⁵³. A rövid, gyakran csak egyetlen alkalmat megért kapcsolatoknál a báró a nőt keresztnevével vagy annak rövidítésével jelölte, s leírta a megismerkedés történetét is. Ezek a bejegyzések világítanak rá

⁴⁶ 1848-ban – Spira György szerint – a prostitúció az egyetlen olyan ága a szolgáltatóiparnak, amely át tudta vészelné a válságot, 1850 végén ötvenhárom bordélyház működött Pesten. – SPIRA, 2000. 57.

⁴⁷ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1835. szeptember 24.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁴⁸ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1836. március 21.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁴⁹ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (például: 1836. március 23., 1836. április 26.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁵⁰ „*Holmi itt lévő házi bútoraimat szegény kis Nettiéknek adtam, és azon kívül 87 ft-ot; szegények Pestre akarnak költözni.*” Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1836. április 13.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁵¹ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (például: 1835. július 8., 1838. szeptember 30.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁵² Például: „*Ma délelőtt egy szép menyecske látogatott meg, még pedig hívatlan, és forró vére egyszeri kedveléssel nem érte el =*” Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1835. augusztus 26.) MOL Filmtár 5495–5496. Legmagasabb rangú szeretője a fentebb már említett Gyürkiné, Vay Ábrahám máramarosi követ lánya. A grófné neve 1835 nyarán, őszén gyakran feltűnik a naplóban, de Wesselényi nem érezte jól magát a kapcsolatban, így abbamaradtak a találkozások. Érdekesség, hogy a grófné 1836. január végén született Ábrahám fiának akár Wesselényi is lehet az apja, mert kapcsolatuk 1835 májusában már biztosan tartott.

⁵³ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1838. május 4.) MOL Filmtár 5495–5496.

szeretői viszonyainak többszintűségére. Egyszeri kapcsolatai ugyanis nem a megszokott szövegpanelként jelennek meg, hiszen a nő nevét nem is mindig tudhatta pontosan. Ezeknél a kalandoknál a partnereit nem ismerte, és nem állt fent az a fajta hatalmi viszonyrendszer sem, amely a jobbágyi származású nőkkel való kapcsolatát befolyásolta, illetve fizetés ellenében történő szolgáltatás igénybevételéről sem volt szó, mint a prostituáltak esetében. Ezek a kalandok izgalmas kihívást jelentettek a számára, ezeket a nőket ugyanis meg kellett hódítani. Ezzel szemben a monogramokkal jelzett nők egy bármikor elérhető hálózat elemeiként, egy kényelmesen bejáratott rendszer részeként jelentek meg az életében, megszerzésük nem teltett a báró különösebb erőfeszítésébe, együttléteik a napi rutin részét képezték.

Az örökös félelem: a nemi betegségek

A gyakori nemi kapcsolatoknak legalább két kellemetlen következménye lehetett: a nemi betegségek és a nem kívánt gyermekek születése. Az orvostörténeti irodalomban Wesselényi halála óta téma betegségeinek, ezen belül pedig nemi betegségeinek jellege, a szakirodalom egyik ága szembaját is a szifilisszel magyarázza.⁵⁴

Wesselényi naplójában kalandjai után gyakran találhatók utalások arra, hogy a báró nemi betegséget kap el szeretőitől, és fél tőle, hogy ez ismételten bekövetkezik. Egy ilyen betegség lefolyását igen jól végigkövethetjük az 1838. áprilisi naplóbejegyzései alapján. Április 9-én írta a következőket: *„Tegnap este már bizonyos viszketést éreztem a leggyanúsabb helyen, ma lóháton alkalmatlan volt. Megmutatám Balognak, apró kása formák, mint egy tíz. Ő biztat, de egészen jót nem állhat. Átkozott felfedezés. Ha valóban az, mitől félnem kell, mástól nem kaphattam mint Lri vagy Cli-től. Ezt csakugyan nem hittem volna, és az utolsót most is lehetetlennek tartom.”*⁵⁵ Az orvos azt tanácsolta, hogy még várjon egy napot, de amikor Wesselényi másnap megvizsgálta magát már bizonyos volt a baj, s így *„bizonyos a pokolnak újabb megnyílt”*.⁵⁶ Betegségét tehát komoly gondként élte meg, bosszúsága nagyobb volt, mint amit szembajával vagy lábán szerzett, rendre kiújuló sebével kapcsolatban érzett. Ő is érezte, hogy utóbbi két betegsége nem megelőzhető, s kezelésükért mindent megtett, de nemi betegségei saját elővigyázatatlansága miatt alakultak ki. Az 1838-as történet több mint két hétig tartott, de pár hónap múlva már újból azt olvashatjuk: *„Megint egy ostobaság, és legfeljebb egy úrfinak megbocsátható botlás; alig szabadulék az aggodalomtól, és ismét egy okot adék reá.”*⁵⁷

Saját maga „kankó”-ként említette betegségét.⁵⁸ A kankó, vagy latin nevén *gonorrhoea*, más néven tripper a *„Neisseria gonorrhoeae”* baktérium által okozott, legtöbbször nemi úton terjedő betegség. A baktérium nagyon fertőzőképes, s a szexuális szabadosság komoly veszélyforrás a fertőzés terjedése, illetve az újrafertőzöttség

⁵⁴ BÍRÓ, 1976., KARASSZON, 1976., MISKOLCZY, 1976.

⁵⁵ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1838. április 9.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁵⁶ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1838. április 10.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁵⁷ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1838. szeptember 16.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁵⁸ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1836. május 30.) MOL Filmtár 5495–5496.

kialakulása szempontjából.⁵⁹ Férfiaknál a leggyakoribb tünetek az eleinte savós, később bő gennyes folyás a hugycsőnyílásban, a vizeléskor tapasztalható csípő, égető érzés („egy hétfői igen csekély öröm hetekig folydogáló nehéz cseppekkel lészen sirtandó”), a kellemetlen bőrjelenségek („Az apró hólyagocskákat kibomolva találtam.”, „egy gyenge nyomásra kibuggyan a keserűség gyöngye”, „viszketést érztem”) és az izületi fájdalom („ágyékomban is fájdalmat éreztem”). Wesselényinél tehát az összes tünet megtalálható, nem kételkedhetünk tehát betegsége pontos diagnózisában. Orvosától porokat kapott ilyen alkalmakkor („Lefekvés előtt újra vettem 3 szem Blenhoroint.”).⁶⁰

A naplójában azonban az efféle kellemetlen esetek idején érzett bosszúsága nem a betegséggel járó fájdalom kapcsán jelent meg, ami igencsak meglepő. A báró elsősorban arra panaszkodott, hogy így „böjtölni” kénytelen, illetve félt, hogy szégyenben marad betegsége miatt.⁶¹ Élete minden területén megjelenő teljesítménykényszere nem engedhette, hogy a mindig teljesíteni kész férfi képén csorba essen.

A gondoskodó apa

Wesselényi Miklós törvénytelen gyermekeiről több forrás is a rendelkezésünkre áll. Sok egyszeri kalandja miatt valószínűleg ő maga sem tudta pontosan hány gyermeke lehet. Fattyú gyermekeinek nagy száma közismert tény volt, perével kapcsolatban erre vonatkozóan is gyűjtött adatokat a kancellária.⁶²

Ujfalvy Sándor tizenhárom törvénytelen gyerekről szól emlékiratában.⁶³ Ezek közül naplója és levelei alapján hét nevet tudtam azonosítani. Két lányával, Katicával és Rózsival igen sokat foglalkozik naplójában, ők ugyanis Pesten nevelkedtek, így Wesselényi szorosabb kapcsolatban maradt velük. 1838-ban – mint ahogy azt fentebb már említettük – hazaszökött Zsibóra, az udvarházba nem is ment be, ellenben a családi sírboltot illetve két gyermekének nyughelyét, „szegény kis Ádámom és a kedves Ilka sírját”⁶⁴ felkereste. Ilka 1835-ben még élt, a báró jószágigazgatója, Kelemen Benjámint tudósított róla a kényszerű száműzetését kezdő Wesselényinek.⁶⁵ Kelemen több gyermekére is utalt ebben a levélben: „Írja Kelemen hogy a többi is hála Istennek mind szép és egészséges, nőnek, s derekak, s nekem nem szabad őket látnom.”⁶⁶ Egy 1838-as bejegyzésből kiderül, hogy Ilka és Ádám anyja „E” volt, s

⁵⁹ A betegség leírása: Orvosi, 1969. 536–537.

⁶⁰ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (az idézetek az alábbi helyekről származnak: 1838. április 10., 1835. május 26., 1835. május 25., 1838. április 9., 1835. június 4., 1835. június 9.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁶¹ „Clí nálam, de még böjtölnöm kell, ámbár nem igen van már aggodalomra ok.” Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1838. április 17.) MOL Filmtár 5495–5496. „Lehet hogy délután károm lesz benne, mert R hozzám fog jönni; szégyenbe maradni is nagy baj lenne.” Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1835. október 20.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁶² TRÓCSÁNYI, 1965. 319.

⁶³ UJFALVY, 1941. 299.

⁶⁴ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1838. június 27.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁶⁵ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1835. május 31.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁶⁶ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1835. május 31.) MOL Filmtár 5495–5496.

más gyermekeit is említi naplójában: „Tr” szülte neki Pistát, de volt egy Károly és egy László nevű fia is, s valószínűleg az ő testvérük volt az a Rózsi, aki Pesten nevelkedett.⁶⁷ Wesselényi egy 1850-es keltezésű Deákhhoz írt levelében pedig a következőket olvashatjuk: „Édes Ferkóm! E sorokat közkatonának besorolt Laczi fiam írja, ki néhány napi szabadsággal Troppau mellől, ahol fekszik, itt van.”⁶⁸ Összességében tehát Katica, Rózsi, Ilka, Ádám, Pista, Károly, Laci nevű törvénytelen lányait és fiait ismerjük név szerint.⁶⁹ Gyermekeit saját nevéhez hasonló névre kereszteltette, Pesten nevelődő lányai vezetékneve Versényi volt.⁷⁰

A napló alapján gyermekei közül csak a két Pesten nevelkedő lányával való viszonyát tudjuk pontosabban rekonstruálni. Őket komoly anyagi támogatással Tánzer Lilla pesti leánynevelő-intézetében helyezte el az 1830-as évek második felében.⁷¹ Sok bejegyzés utal arra, hogy lányaival intenzíven tartotta a kapcsolatot. Pesti tartózkodásai alatt naplójában rendszeresek az erre utaló bejegyzések, sőt mint ismétlődő formula („gyermekeimnél”) beilleszkedett az egyszavassá, rövidítetté váló, a napi rutin részeként a naplóba kerülő cselekvések közé. Az 1838-as pesti árvíz idején az elsők között helyezte biztonságba őket.⁷² Miután Tánzerék Károlyi István jóvoltából Főtra költöztek, Wesselényi itt is többször meglátogatta lányait, de volt, hogy Bártfayné hozott hírt felőlük. Természetesen börtönbe vonulása előtt is hozzájuk szaladt el utoljára. A lányok akár még az 1840-es évek közepén is Tánzer intézetében lehettek, 1846-ban ugyanis Kemény Zsigmond látogatta meg őket Pesten, s valószínűleg Kata hazatérésére utal Fáy András egy 1847-es levele: „Katika kisasszonyt, mindnyájan, kik ismerjük, szívfájdalommal bocsátjuk el. Ritka jó lélek. Adjon az ég minél több örömet neki élete pályáján, mert bizony megérdemli.” Wesselényit halálos ágyánál felesége mellett Katica lánya ápolta 1850-ben.⁷³

Többi gyermekét is rendszeresen támogatta. 1844-ben, amikor hazatért Zsibóra, két fia fogadta, akik mellé egy Szász Károly által ajánlott nevelőt akart hozatni.⁷⁴ A zsbói jobbgység soraiból származó szeretőinek gyakran adott pénzt gyermekeik számára is, nem kizárt, hogy ezek is a sajátjai voltak. Egy 1838-as bejegyzés is

⁶⁷ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1838. június 19. és 1838. június 23.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁶⁸ Wesselényi Miklós levele Deák Ferenchez (1850. április 9.). WESSELÉNYI, 1904.

⁶⁹ Szintén hét gyermeket említi a periratokban előkerülő adatok alapján Veress Dániel is. (Hozzáteszi, hogy szerinte ennél a számnál valójában több gyermeke lehetett a bárónak.) – VERESS, 2000. 81.

⁷⁰ VERESS, 2000. 81.

⁷¹ Tánzer Lilla vidéki úrilányok nevelését és nyelvekre való oktatását vállalta, de gondoskodott arról is, hogy az egyes lányok a nekik való társaságba kerüljenek. Valószínűleg Bártfay László volt, aki Wesselényinek Tánzer intézetét ajánlotta. – KOZOCSA, 1938. 10. Tánzer intézetében nevelkedett Szendrei Júlia is. – JENEI, 1969. 223.

⁷² „Míg az elküldött hajósok megtértek, gyermekeim ölelésére siettem; őket frissen és jó szobában találtam; Rózsi minden félelem nélkül.” Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1838. március 14.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁷³ Wesselényi lányaival való kapcsolatához: Ifj. Wesselényi Miklós naplója (lányaival való kapcsolatára vonatkoznak: 1838. március 14., 1838. augusztus 17., 1838. augusztus 23., 1838. szeptember 1., 1838. március 19., 1838. május 2.) – MOL Filmtár 5495–5496., Fáy András levele Wesselényi Miklóshoz (1847. március 14.) – WESSELÉNYI, 1906., BÁRTFAY, 1969. 1850. április 21.

⁷⁴ Wesselényi Miklós levele Kemény Zsigmondhoz (1844. július 12.) WESSELÉNYI, 1901.

arról tanúskodik, hogy segítette a gyermekeit: „Dolgoztam Kelemenékkel. Legelőbb is a gyermekek pénzét hoztuk tisztába; ez egész napunkat elfoglalta.”⁷⁵ Ujfalvy jegyzi meg jobbáglányaival kapcsolatban, hogy „az anyává váltakat minden szükségekkel ellátta, a gyermekeket gondosan neveltette, semmi költséget se kímélve tőlük. Mindvégig atyai gyöngéd szeretettel ápolta és halála után tíz-tízezer ezüstforintot hagyományozta.”⁷⁶ Wesselényi végrendeletében négy törvénytelen gyermekét jelölte meg, akik 10–10 000 forintot kaptak.⁷⁷ Elképzelhető, hogy ekkor már csak ez a négy élt törvénytelen fiai és lányai közül.⁷⁸

Egy „romantikus” szerelem

Wesselényi szeretői kapcsolatainak tüzetesebb vizsgálata után sem tudunk meg sokat a báró érzéseiről, regiszterjelleggel számon tartott viszonyaira egyáltalán nem reflektált a naplójában. Az érzéseihez és a nőkhöz való viszonyához tehát kapcsolatainak írásban megjelenő formájából közelíthettünk. Ilyen módon megállapítottuk, hogy szeretőit kizárólag nemi vágyainak kielégítésére szolgáló eszközökként kezelte, csupán napirendi pontként jelentek meg naplójában. A korszak romantikus férfiideáljaként számon tartott Wesselényinél a monogramok kapcsán egyáltalán nem fedezhetünk fel mélyen megélt szerelmi érzést. Vajon található-e bármilyen szerelemre utaló jel a följegyzéseiben?

A napló „bőbeszédű” időszakában, 1835 és 1838 között végigkövethetünk egy romantikus érzésekkel áthatott, beteljesületlen szerelmi szálat. A napló több, mint tízéves „zsibói” időszakában egy ilyen kapcsolat nem „derülhetett volna ki” számkra, azonban Széchenyi naplójának segítségével az 1820-as években is felfedezhetünk egy Wesselényi-szerelmet. Wesselényi rövidebb pesti tartózkodásai idején gyakran tűnnek fel naplójában a „Marie” és a „Z. Marie” bejegyzések.⁷⁹ Ezek nagy valószínűséggel Széchenyi Mária grófnőt, Zichy László feleségét takarják.⁸⁰ Saját kommentárjainak hiányában Wesselényi iránta táplált szerelmes érzéseire csak a Széchenyi-napló egy utalásából következtethetünk.⁸¹

Ez alkalommal egy 1830-as évekbeli szerelmével foglalkozunk, amit részletesen tárgyalt a saját naplójában. 1835 májusában ismerkedett meg a Brudermann családdal. A bejegyzésből kiderül, hogy a két évvel korábban Pozsonyba költöző pol-

⁷⁵ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1838. július 2.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁷⁶ UJFALVY, 1941. 300.

⁷⁷ KARDOS, 1905. II. kötet 498.

⁷⁸ Wesselényinek élete egyetlen, 1845-ben kötött házasságából két törvényes fia született. Házasságát a mellette szobalányi, ápolói minőségben dolgozó Lux Annával egyértelműen születendő fia törvényesítése miatt kötötte. – PRISZLINGER, 2005. 36.

⁷⁹ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1828. január 25., 1829. január 6.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁸⁰ PRISZLINGER, 2005. 9.

⁸¹ „Esküdjem meg apám sírján, hogy Cr[escence]-t mindig tisztán és erkölcsösen fogom szeretni. A pokol minden átkát vonjam magamra, ha megszegném eskümet. – Marie-ről beszélt nekem -. Ő is éppoly mélyen szenved és érez talán, mint én.” SZÉCHENYI, 2002. 1826. február 7.

gárcsalád feje egy öt lányát egyedül nevelő özvegyasszony volt.⁸² A következő hetekben a „Brudermannékhoz” bejegyzés rendszeressé válik a naplóban. Júliusban jelent meg először konkrétan „a szép Marica”⁸³ neve, másfél hónap múlva pedig Wesselényi már-már szerelmet is vallott neki naplójában: „a szép Maria nem hideg irántam, de én sem vagyok messze a szerelmességtől”.⁸⁴ A kapcsolat azonban nem alakulhatott ki, a család feje eltiltotta a bárót a fiatal lánytól.⁸⁵ Ennek pontos oka nem derül ki, valószínűleg Wesselényi politikai pereit, illetve szerelmi ügyei kapcsán kialakult rossz híre miatt nem nézték jó szemmel a közeledését.⁸⁶ Ezután a báró egy tejeslány, Kristel boltjában rendezkedett be, ahonnan lopva figyelhette Marie-t, ha az éppen a szemben lévő házban lakó testvérénél járt látogatóban.⁸⁷ A kapcsolat a boltos lány közvetítésével folyt, a báró és Marie nála tudtak levelet váltani.⁸⁸ A Marie-ra vonatkozó bejegyzések ezután egyre ritkulnak, a kapcsolat valószínűleg Wesselényi börtönbe-, majd Gräfenbergbe vonulásával szakadhatott meg végleg.

A Marie-kapcsolat már a naplóban megjelenő formáját tekintve is erősen eltér az eddig tárgyalt szeretői viszonyaitól. A lány teljes keresztnévén jelenik meg a naplóban, sőt családnevét is ismerjük. Wesselényi egész mondatokban, olykor emelkedett, irodalmias stílusban fogalmazta meg vele kapcsolatos mondanivalóját. A kapcsolat 1835 második felében a naplóban leggyakrabban megjelenő témák között szerepelt. A báró minden találkozásukat feljegyezte, akkor is ha nem beszélt a lánnyal csak látta őt. Így a Marie-kapcsolat a regiszterjelleggel vezetett témák közé került, igaz semmilyen rendszeresen ismételt formula nem alakult ki a lejegyzésére. Sőt a lány esetében továbbfejlődött a – naplóíró már uraló – regiszter: minden találkozásukat feljegyezte, akkor is, ha nem beszélt a lánnyal, csupán csak látta őt, és azt is fontosnak tartotta megemlíteni, ha Marie nem jelent meg olyan alkalmakkor, amikor pedig számítani lehetett rá (pikniken, színházban).⁸⁹ A bejegyzések tartalmukban is erősen elütnek a többi kapcsolattal tapasztalhatóktól: a lánnyal való találkozásairól kis, lényegtelennek tűnő történeteket mesélt el, s hosszasan írt saját érzéseiről is.

Ezek segítségével közelebb kerülhetünk kapcsolatuk jellegéhez. A kis történetek elbeszélésekor a szerelemes a külső szemlélő számára jelentéktelennek tűnő eseményeket említ: mindent fontosnak tart megjegyezni, amiből a kapcsolat erősségére, és annak viszonzottságára következtethet. A család rosszallása miatt Wesselényi és Marie kapcsolatában különösen felértékelődött minden apró történet. Így

⁸² „Több ízben láttam már őket, és még máig nem beszéltem velük. Egy tisztas anyának ezen öt igen szép leánya atyjuk halála után - ki Kopcsányban ménesmester volt - már két esztendő óta itt laknak.” Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1835. május 25.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁸³ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1835. július 14.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁸⁴ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1835. szeptember 3.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁸⁵ Ez többször is előfordult: Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1835. szeptember 13. és 1836. január 8.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁸⁶ Gyürkinével való kapcsolatáról: „oly oktanul teszi, hogy már köz városi hír, hogy velem a legszorosabb összeköttetésben áll” Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1835. július 30.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁸⁷ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1836. március 5.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁸⁸ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1838. április 21.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁸⁹ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (például: 1836. május 3.) MOL Filmtár 5495–5496.

tudhatjuk meg, hogy a lány, bár irtózott a kutyáktól, mégis megcirógatta Wesselényi kutyáját, amikor a báró azzal együtt ment fel hozzájuk. Más alkalommal Marie a báró szakállát találta túlságosan hosszúnak, mire a férfi a következő látogatására megnyírta azt. Wesselényi gyűrűt adott a lánynak és hajfürtöt kért tőle. Marie pedig látni kívánta az ifjúság által Wesselényinek ajándékozott billikomot, és kiderül, hogy a lánynak volt egy Wesselényit ábrázoló litográfiája is.⁹⁰

A báró találkozásai rövid „eseménytörténetének” följegyzése mellett gyakran reflektált saját érzéseire is. Ezeket a gondolatokat általában a lányhoz vagy az égi-ekhez intézett kérdések, fohászok, vallomások formájában fogalmazta meg. *„Hát oly nagy vétek, hogy Marie-t szeretem és általa szerettetek?”*⁹¹ – tette fel a kérdést, miután a tudomására jutott, hogy a lány családja nem nézi jó szemmel a románcukat. *„És így ketté van vágva ezen egyediül csak érzés fonta szép lánc, mely rózsákkal kezdett újra az élethez kötni. [...] Én elvonulok tőled, de el nem felejtetek; él keblemben képed, ha szinte nem szabad is szép szemeidből a szeretet bájoló szavait olvasnom.”*⁹² 1836-os útja előtt így köszönt el naplójában szerelmétől: *„Légy szerencsés szeretett leány; nem tudom kívánni, hogy el felejts, de ha csak így szerezheted meg nyugalmaidat, ha csak ezen áron lehetsz boldog, ám legyek elfelejtve.”*⁹³

A bejegyzések alapján Marie-ről szinte semmit sem tudunk meg: sem azt, hogy hogyan nézett ki, sem pedig azt, hogy milyen belső tulajdonságai voltak. A naplóban csakis Wesselényi érzései jelennek meg, a bejegyzések szerelme megéléséről szólnak. A szerelemnek illetően, jellemzően romantikus korhoz kötődő átélése jelenik meg Széchenyi (gróf Zichy Károlyné) Seilern Crescence-hoz fűződő kapcsolatában is az 1820-as évek végén.⁹⁴ Wesselényit ekkor szoros barátság fűzte a saját útját kereső, és önvizsgálatra rendkívül hajlamos Széchenyi István grófhhoz, aki a hazáért való munkálkodás mellett a lovagi erények követésében vélte felfedezni életcélját, amely aztán a Crescence-szerelemben teljesedett ki. Széchenyi, Wesselényi és Esterházy Mihály erényszövetségének célja tulajdonképpen szintén egy lovagi értékrenden és romantikus érzéseken alapuló közösség létrehozása volt.⁹⁵ Wesselényi Zichy Marie iránt érzett szerelme is Széchenyi Crescence-érzésének pózában jelentkezik a már idézett levélben.

Ez a lovagvilágot idéző romantikus önkép alakítja a Brudermann Marie-hoz fűződő kapcsolatának ábrázolását is. Wesselényi szerelme romantikus vágyódás volt egy olyan lány után, akit nem érhetett el. A lovagi jellegű szerelem alapja a távolság, s a lovag szerelme annál tartósabb minél reménytelenebb.⁹⁶ A romantikus

⁹⁰ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1835. november 22., 1835. december 7., 1835. november 21., 1836. március 16., 1835. november 22., 1835. november 21.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁹¹ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1836. április 26.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁹² Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1835. szeptember 13.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁹³ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1836. május 4.) MOL Filmtár 5495–5496.

⁹⁴ VELKEY, 2002.

⁹⁵ Az erényszövetség kérdésében köszönöm Velkey Ferenc segítségét. Trócsányi Zsolttal ellentétben szerinte Széchenyi naplójából kimutatható az erényszövetség működése, mellyel egymás kölcsönös jobbítása által a nemzetnek is hasznára akartak válni.

⁹⁶ SZILÁGYI, 1985. 40., Ez a kereszténységre jellemző szerelemfelfogás alapja, a szerelmes az éggel jegyzi el magát, a szerelem elmagányosodik, megfosztottságot jelent. – FÖLDÉNYI, 1985. 17.

szerelem beteljesületlen, lényege a megfoghatatlanság, csak vágyként létezhet, s vége van, ha valóságos lesz.⁹⁷ Brudermann Marie elérhetetlen volt a báró számára, mert, családja meggátolta a közelebbi kapcsolat kialakulását. Wesselényi fentebb idézett, saját érzéseire reflektáló bejegyzései is csak a lánytól való eltiltás után jelentkeznek, és válnak nagyon gyakorivá.

A romantikus kor követelményei szerint Wesselényinek beteljesületlen szerelemre volt szüksége. Az európai társadalmakban a szerelem az újkortól kezdve romantikus szerelmi sémaként intézményesült, aminek kultúrtörténeti előzménye a lovagok és a trubadúrok világában fedezhető föl. A séma meggyökeresedéséhez a 18–19. századi irodalom is nagyban hozzájárult: az irodalomban ábrázolt szerelem életfeladattá vált annak, aki részese volt a kor kultúrájának. Ez a jelenség a reformkori Magyarországon is megfigyelhető volt. (Jó példa erre Petőfi, aki az érzés kedvéért lovalta bele magát az Etelka-szerelembe.)⁹⁸

*

Wesselényi szerelmi és szeretői kapcsolatainak rétegződését tehát a következőképp foglalhatjuk össze. Ahol hosszabb ideig élt (Zsibó, Pest, Pozsony) kialakított maga körül egy bármikor könnyen elérhető szeretői hálózatot. Ez sajátos logikával rendelkező különálló mezőként érzékelhető, amely szinte önálló rendszert alkotott a báró életében. Ezekhez a nőkhöz nem fűzte komoly érzelmi kapcsolat, egy szolgáltatás igénybevételeként értékelte a velük töltött együttléteket. Szeretői kapcsolatainak egy másik szintje – pesti és pozsonyi naplóvezetése alapján feltérképezhető – rövidebb, akár csak egyetlen alkalomra szorító viszonyai. Ezekben az esetekben a báró és az általa meghódított nők már egyenrangú felek, akik társadalmi helyzetüket tekintve akár a legmagasabb rétegbe is tartozhattak. A kapcsolatoknak azonban van még egy szintje, a szerelem mezője. Marie-től már eltiltotta a család, amikor a báró érdeklődni kezdett egy csinos énekesnő iránt, azonban a Brudermann-lányt övező romantikus érzései miatt mégsem ment bele a kapcsolatba: „*ha Mariem képe nem volna előttem nem állnék jót szívemről*”. Azt tudjuk, hogy Gyürkinével való kapcsolata a Marie-szerelem legintenzívebb idején is tartott, s egyszeri kalandokra is akadt példa ez idő alatt. Ez utóbbi kapcsolatok a gondosan kiépített és nyilvántartott, bárhol elérhető szeretői körhöz képest ugyan másik szinten jelentkeztek, de elsősorban mégis a testiség mezőjébe tartoztak. A szerelem viszont e két kapcsolat-típustól teljességgel idegen volt, s a testiségtől független mezőt alkotott.

Érdekes kérdés, hogy a Wesselényi életében egymáshoz képest külön mezőt alkotó szerelem és szexualitás hogyan működött együtt. A báró Marie-től való eltiltása után Kristel boltjából figyelte kedvesét. Az egyik bejegyzés tanúsága szerint a boltos lánnyal is viszonyt folytatott: „*Már több napok óta hiába megyek Kristelhez, tőle*

⁹⁷ FÖLDÉNYI, 1985. 18., SZILÁGYI, 1985. 28.

⁹⁸ BUDA, 2002. 12.

kapok ugyan csókokat, de szemben puszta az ablak.”⁹⁹ A szeretői kapcsolatok és a szerelem között tehát nincs konfliktus, viszont a két mező nem is átjárható: „midőn a külső szobába léptem, nem volt világ, és Marie szólalt meg, nem tudhattam nincsen e más is jelen, és nem szólhattam, de forró csókok árját öntöttem kezeire. Miért nem szép ajkaira?”¹⁰⁰ Wesselényi általában nem habozott kihasználni a kínálkozó alkalmat, azonban Marie-val szemben visszafogottan viselkedett. Így nem sértette meg a romantikus szerelem konvencióit, s hű maradt a lovagként megélt érzelemhez.

Függelék

1. melléklet

Ifjabb Wesselényi Miklós szexuális életének gyakorisága 1826 májusában

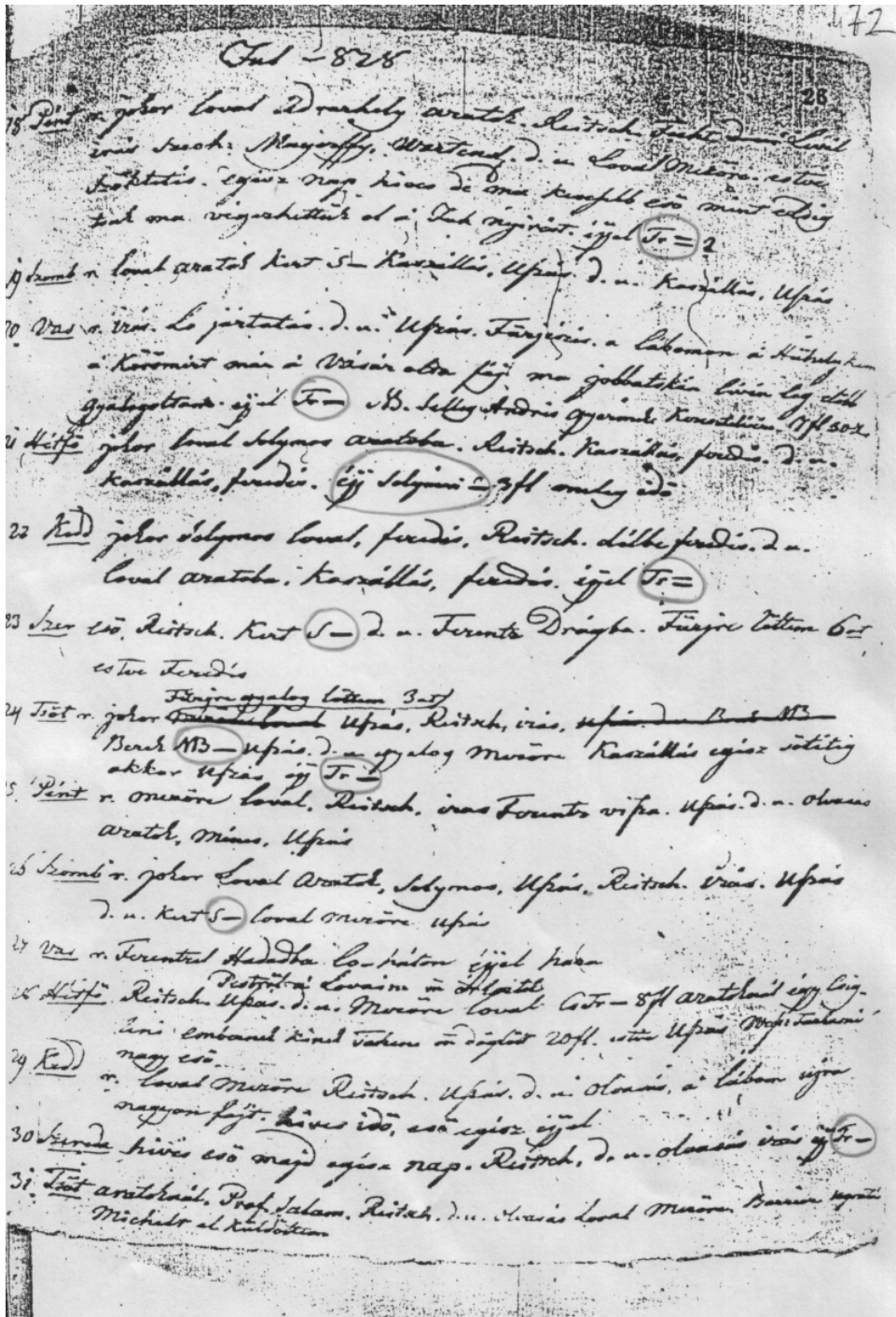
nap	alkalmak	aktusok
1.	1	2
2.		
3.	1	3
4.	2	1+1
5.	1	1
6.	1	1
7.		
8.	nincs bejegyzés	
9.		
10.		
11.		
12.		
13.		
14.		
15.	1	2
16.	1	2
17.		
18.	1	2
19.	1	1
20.		
21.	1	1
22.		
23.	1	1
24.		
25.	1	1
26.		
27.	2	2+1
28.	1	1
29.	1	1
30.	1	1
31.	2	1+1

⁹⁹ A „szemben puszta az ablak” arra utal, hogy a szemben lévő házban lakó testvérét látogató Marie-t nem láthatta. Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1836. március 21.) MOL Filmtár 5495–5496.

¹⁰⁰ Ifj. Wesselényi Miklós naplója (1835. december 15.) MOL Filmtár 5495–5496.

2. melléklet

A Wesselényi-napló egy oldala. Bekarikázva láthatók a báró szeretőire vonatkozó bejegyzések

*Felhasznált irodalom és rövidítések***Levéltári források:**

MOL Filmtár Magyar Országos Levéltár Mikrofilmtár (Budapest)
MOL Filmtár 5495–5496. Ifjabb Wesselényi Miklós iratai. Napló.

Kiadott források és szakirodalom:**BÁRTFAY**

1969 *Bártfay László Naplójából*. I–II. kötet. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum és Népművelési Propaganda Iroda, 1969.

BÍRÓ

1976 BÍRÓ Imre: Wesselényi Miklós szembajáról. In: *Orvostörténeti Közlemények*, 22. (1976) 1. sz. 57–67.

BUDA

2002 BUDA Béla: *Szexuális viselkedés*. Budapest, Animula, 2002.

FÖLDÉNYI F.

1985 FÖLDÉNYI F. László: A boldogtalan szerelemről. In: *A szerelemről – komolyan*. Szerk.: KAMARÁS István, VARGA Csaba. Budapest, Gondolat, 1985. 9–28.

HADAS

2003 HADAS Miklós: *A modern férfi születése*. [Budapest], Helikon, 2003.

JENEI

1969 JENEI Ferenc: Jegyzetek. In: *Bártfay László Naplójából*. I–II. kötet. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum és Népművelési Propaganda Iroda, 1969.

KARASSZON

1976 KARASSZON Dénes: Wesselényi Miklós boncleletéről Korányi Frigyes naplójegyzetei alapján. In: *Orvostörténeti Közlemények*, 22. (1976) 1. sz. 43–51.

KARDOS

1905 KARDOS Samu: *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*. I–II. kötet. Budapest, k. n., 1905.

KEMÉNY

1966 *Kemény Zsigmond naplója*. Bukarest, Irodalmi, 1966.

KOZOCSA

1938 KOZOCSA Sándor: Kölcsey Antónia. In: *Kölcsey Antónia naplója*. Budapest, Rózsa-völgyi és Társa, 1938.

MALLER

- 1986 MALLER Sándor: [Bevezető tanulmány a „Feleselő naplók” című kötethez], In: SZÉCHENYI István–WESSELÉNYI Miklós: *Feleselő naplók. Egy barátság kezdetei*. Szerk: MALLER Sándor. Budapest, Helikon, 1986. 5–55.

MISKOLCZY

- 1976 MISKOLCZY Dezső: Wesselényi Miklós megvakulása. In: *Orvostörténeti Közlemények*, 22. (1976) 1. sz. 51–57.

Orvosi

- 1969 Orvosi Lexikon. II. kötet. Budapest, Akadémiai, 1969.

PRISZLINGER

- 2005 PRISZLINGER Zoltán: *Wesselényi Miklós személyiségének vizsgálata. Szerelem, szexualitás, házasság iff. Wesselényi Miklós életében*. Szakdolgozat DE BTK Történelmi Intézet, 2005. [kézirat]

SPIRA

- 2000 SPIRA György: *Kéjhölgyek Budapesten a negyvennyolcas forradalom hónapjaiban*. In: SPIRA György: *Vad tűzzel*. Budapest, Osiris, 2000. 44–57.

SZÉCHENYI

- 2002 SZÉCHENYI István: *Napló*. Szerk.: OLVÁNYI Ambrus. Budapest, Osiris, 2002.

SZÉCHENYI–WESSELÉNYI

- 1986 SZÉCHENYI István – WESSELÉNYI Miklós: *Feleselő naplók. Egy barátság kezdetei*. Szerk.: MALLER Sándor. Budapest, Helikon, 1986.

SZILÁGYI

- 1985 SZILÁGYI Ákos: *A szerelemfilozófia „vagy-vagy”-a*. In: *A szerelemről – komolyan*. Szerk.: KAMARÁS István, VARGA Csaba. Budapest, Gondolat, 1985. 28–49.

TÓTH

- 2002 TÓTH Nóra: *Iff. Wesselényi Miklós báró mindennapjai Naplói tükrében*. Szakdolgozat, DE BTK Történelmi Intézet, 2002. [kézirat]

TRÓCSÁNYI

- 1965 TRÓCSÁNYI Zsolt: *Wesselényi Miklós*. Budapest, Akadémiai, 1965.

UJFALVY

- 1941 *Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai*. Kiad.: Gyalui Farkas. Kolozsvár, EME, 1941.

VELKEY

- 2002 VELKEY Ferenc: *Gróf Széchenyi Istvánné Seilern Crescence*. In: *Új Horizont*, 30. (2002) 5. sz. 120–127.

VERESS

- 2000 VERESS Dániel: Belső valóságunk hűséges tükre. In: VERESS Dániel: *Férfibú és történelmi gyász. Glosszák Wesselényi Miklós életéhez, művéhez, eszmevilágához.* Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 2000. 68–83.

WESSELÉNYI

- 1901 FERENCZI Zoltán: B. Wesselényi Miklós levelei B. Kemény Zsigmondhoz. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 11. (1901) 3. szám 348–365., 4. szám 455–468.
- 1904 FERENCZI Zoltán: B. Wesselényi Miklós levelei Deák Ferenchez. In: *Történelmi Tár*, 5. (1904) 2. sz. 292–320, 3. sz. 321–355.
- 1905–06 KARDOS Samu: Wesselényi Miklós ifjúkori naplói. In: *Régi Okiratok és Levelek Tára*, Debrecen, 1. (1905) 1. sz. 56–59., 2. sz. 70–73., 3. sz. 73–77., 2. (1906) 1. sz. 53–56., 2. sz. 76–79., 3. sz. 74–78., 4. sz. 67–69., 5-6. sz. 69–73., 7-8. sz. 89–92.
- 1906 PAP Károly: Báró Wesselényi Miklós levelezése íróbarátaival. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 16. (1906) 2. sz. 239–251., 3. sz. 355–379., 4. sz. 472–481.
- 1925a Báró WESSELÉNYI Miklós: „Az árvoizi hajós” naplója. Budapest, A székesfővárosi VI. kerületi Izabella-utcai Báró Wesselényi Miklós Fiú Felső Kereskedelmi Iskola ifjúsága, 1927. (*Magyar Irodalmi Ritkaságok*, 40.)
- 1925b Báró Wesselényi Miklós útinaplója 1821–1822. Cluj-Kolozsvár, k. n., 1925.